

УДК 394.92 (0.032)

І. В. Ворожбит

Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського

**М. КОСТОМАРОВ І ХАРКІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛИСТІВ О. РУСОВА ДО
А. КОСТОМАРОВОЇ**

У цій статті публікуються листи О. Русова до А. Костомарової. Епістолярій містить інформацію про діяльність Харківського статистичного комітету, характеристики місцевих періодичних видань та оцінки їх впливу на громадськість. Особливо рельєфно у листах представлена проблема меморіалізації М. Костомарова. Популяризація джерел з регіональної історії України сприяє реалізації інтегративної функції історичної науки для українського суспільства в цілому.

Ключові слова: О. Русов, А. Костомарова, М. Костомаров, листи, Харків.

В данной статье публикуются письма А. Русова к А. Костомаровой. Эпистолярий содержит информацию о деятельности Харьковского статистического комитета, характеристики местных периодических изданий и оценки их влияние на общественность. Особенно рельефно в письмах представлена проблема меморализации Н. Костомарова. Популяризация источников региональной истории Украины способствует реализации интегративной функции исторической науки для украинского общества в целом.

Ключевые слова: А. Русов, А. Костомарова, Н. Костомаров, письма, Харьков.

This article deals with the publication of O. Rusov's letters to A. Kostomarov. The letters contain the information about the work of Statistics Bureau of Kharkiv, local press characteristics and it's social impact. The correspondence reveals the problem of M. Kostomarov's memorization. The popularization of the sources of Ukraine local history actualizes the integral role of history for the Ukrainian society.

Key words: O. Rusov, A. Kostomarova, M. Kostomarov, letters, Kharkiv.

У сучасних умовах “олюднення” вітчизняної історії, студії з біографістики посідають важливе місце в наукових доробках українських істориків [5, с. 8-28; 8; 9]. Персоніфікація історичного процесу поступово наділяє листування функціями неодмінного джерела для всебічного висвітлення багатьох маловідомих сторінок минулого, а найголовніше – місця й ролі в історії конкретних особистостей [4, с. 299]. Архівні, музейні та бібліотечні фонди зберігають тисячі листів, які в минулому переважно задовольняли комунікаційні потреби. Сьогодні епістолярії минулих поколінь розцінюються як найбільш чутливі до епохи тексти, через які переломлюються долі окремих людей, реалізуються життєві стратегії індивідів, розкриваються їхні сподівання та прагнення. Крім того, листування покликане «вберегти» дослідників від конструювання «зовнішніх», описових біографій, оскільки ці джерела дозволяють «зчитати» людські життя з багатогранного поля контекстів, які «вкладені» в епістолярні тексти.

Костомарознавство налічує сотні публікацій про життя й діяльність вітчизняного дослідника історії України, Росії та Польщі, громадського та політичного діяча, археографа та архівознавця, фольклориста й етнографа, письменника й публіциста. Однак попри велику кількість робіт, присвячених М. Костомарову, інтерес дослідників до багатогранної постаті Миколи Івановича й надалі зростає [1; 10 с. 179-197]. Історіографічна ситуація, що

склалася навколо персоналії М. Костомарова, особливо актуалізує питання розширення дослідницького поля костомарознавчих студії завдяки епістолярним джерелам.

Справжньою національною скарбницею листування вченого є Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). Архів М. Костомарова (фонд XXII) є самодостатнім культурним явищем, що містить не лише найвагоміші результати діяльності фондоутворювача, а й відображає життя та діяльність особи з урахуванням найдрібніших деталей [3, с. 8]. Тому в архіві зберігаються не лише документи фондоутворювача, а й матеріали його оточення. Листування А. Костомарової, дружини вченого, становить значний відсоток від усього епістолярію, зосередженого в особовому фонді М. Костомарова. Аліна Леонтіївна адресувала свої листи О. Гатцуку, Й. Сліозбергу, М. Стороженку та ін. Її кореспонденція представлена більш широко і містить листи Н. Білозерської, О. Корсунова, Д. Мордовцева, К. Юнге.

Наявні в ІР НБУВ листи А. Костомарової були написані переважно після смерті її чоловіка. Тому інформаційне наповнення згаданих текстів задане перспективою на «творення пам'яті» про М. Костомарова. Зокрема, у листі О. Селіванова [15, арк.1-1 зв.] йшлося про відкриття музею М. Костомарова при Харківському університеті. Листи В. Чулкова [16, арк.1-1 зв.; 17, арк.1 зв.-2] торкалися проблем будівництва школи імені М. Костомарова в с. Юрасівка Острогозького повіту. Багатим на емоції є епістолярій О. Квачевського [11, арк. 1], де порушувалися питання «війни пам'ятей» про покійного. О. Квачевський у своєму листі різко засуджував, на його погляд, занадто відверті спогади Д. Мордовцева, що були присвячені Миколі та Аліні Костомаровим [2, с. 636-662]. Листи О. Русова [12, арк.1-2; 13, арк.1-4 зв.; 14, арк.1-2 зв.], які є об'єктом цього доробку, також демонструють прагнення вдови утримувати «монополію на пам'ять» про свого чоловіка.

На жаль, цілісний текст листування О. Русова та А. Костомарової відтворити неможливо, оскільки мені поки що не вдалося знайти відповідей Аліні Леонтіївни на листи Олександра Олександровича. Відповідно встановити «епістолярні взаємини» адресата та кореспондента, а також контексти, в які вони «вписані», видається можливим, спираючись лише на тексти О. Русова. Адресовані з Харкова листи датуються 5-м лютого, 18-м лютого та 22-м лютого 1891¹. Ініціатива листування належала О. Русову, позаяк йому потрібно було отримати згоду вдови М. Костомарова на передрук декількох сторінок автобіографії вченого, де йшлося про його студентські роки в Харківському університеті. Фактично аналізовані листи є прелюдією до публікацій О. Русова: «Студенчество и юность Костомарова (из его автобиографии)» [6, с. 1-20] та «Костомаров в Харькове. По поводу автобиографии Н. И. Костомарова» [7, с. 21-52].

У першому листі О. Русов декларує свої наміри «перепечатать несколько страниц из автобиографии [М. Костомарова], дорогих для харьковцев» [12, арк.1 зв.], а також підготувати вступну статтю до цієї публікації. Тональність його тексту свідчить про цілковиту впевненість в тому, що з боку А. Костомарової не виникне ніяких заперечень. Клопотання, висловлене від імені Харківського статистичного комітету, про дозвіл на передрук матеріалів має більше протокольний характер, оскільки перед самим проханням О. Русов зазначав: «Я вперед дал слово Комитету, что с Вашей стороны не встретится никаких тому препятствий» [12, арк. 2].

Наступний лист фіксує неочікувану відмову А. Костомарової. Право на видання творів М. Костомарова його вдова передала Літературному фонду², а прибутки спрямувала на стипендії Харківським студентам. Плани О. Русова на публікацію частини автобіографії її покійного чоловіка жінка розцінювала як «желание конкурировать» [13, арк. 2 зв.]. Численні «пояснення» О. Русова демонструють, що проблему конкуренції А. Костомарова сприймала значно ширше: «Я не думаю, что я вправе делать оценку трудов Николая Ивановича,

1 Тут і далі датування збережено за старим стилем.

2 Див. коментар № 10.

класифицировать его деятельность...» [13, арк. 2]. Вдова намагалася контролювати процес «творення пам'яті» про М. Костомарова. Відомо, що саме вона опікувалася посмертним виданням «Літературного насліддя» – збірки, куди увійшов найбільш повний варіант автобіографії вченого. Ймовірно, передрук її частин, споряджених авторською передмовою, з позицій А. Костомарової, могли «затьмарити» першотекст. Переконаючи А. Костомарову змінити своє рішення, О. Русов стверджував бажане для жінки: «...пусть сами труды его и автобиография говорят сами за себя» [13, арк. 2]. Як потім пояснював О. Русов, справжня причина публікації матеріалів межувала з намірами «помочь распространению дорогой для меня книги¹».

Для підсилення своїх аргументацій Олександр Олександрович давав розлогі оцінки впливу на місцеву громадськість «Харьковского сборника» – друкованого органу Харківського статистичного комітету, під егідою якого і планувалося здійснити публікацію. Прагнення отримати схвальну відповідь А. Костомарової вимагало використання «важкої артилерії». О. Русов зводив громадську позицію Миколи Івановича до рангу месіанізму, висловлюючи застереження: «Повторяю, что я видел при этом, как и имена Шевченка и Костомарова и их идеи забываются» [13, арк.1 зв.]. Далі з тексту випливало, що передрук частини автобіографії має на меті: «воспользоваться ею для напоминания об этих великих людях» [13, арк.1 зв.].

О. Русов позиціонував себе промоутером костомарівських ідей. Тому не випадковими є в тексті описи нелегкого «просування» через цензуру статті про М. Костомарова. Насамкінець, коли аргументи вичерпались, О. Русов деякою мірою вдався до маніпуляцій. Він непрямо закликав врятувати його репутацію, оскільки наперед дав слово «напечатать что-нибудь о Костомарове в «Харьковском сборнике» [13, арк. 3 зв.]. Ймовірно необхідність «убежать из Харькова» через «провал» попередніх обіцянок [13, арк. 3 зв.] О. Русов конотативно подає як наслідок його дій, спрямованих на меморіалізацію М. Костомарова.

Розлогий лист від 18 лютого 1891 р. «зламав» рішучу відмову Аліни Леонтіївни. Крига скресла. Вдова врешті дала свою згоду на публікацію матеріалів. Підтвердженням цього є порівняно лаконічний наступний лист, де О. Русов висловлював подяки і декларував намір сприяти ще одному проекту, спрямованому на «творення пам'яті» про покійного — заснування комітету імені М. І. Костомарова, який буде опікуватися постійним виданням його творів.

Крім описаних вище сюжетів, тексти О. Русова ілюструють особливості діяльності Харківського статистичного комітету, містять авторські характеристики його членів, фіксують рівень впливу на громадську думку місцевих друкованих органів. Публікація листів О. Русова до А. Костомарової покликана збагатити палітру джерел з історії Харківщини, костомарознавства та вітчизняної гуманітаристики в цілому. Сподіваюся, що заявлені листи зацікавлять не тільки професійних істориків, а й широку читацьку аудиторію.

Археографічне опрацювання листів О. Русова здійснено відповідно до наявної практики публікації історичних джерел. Текст публікується вперше, мовою оригіналу – російською, без скорочень і перекладу, за новою орфографією. Описки, граматичні помилки, а також пунктуація виправлені без застережень. Додані частини до розшифрованих слів, які подаються в оригіналі скорочено, внесені у квадратні дужки. Для зручності читання тексту було уніфіковано систему дат. Усі їх винесено на початок листа в квадратних дужках, спочатку стоїть рік, день і місяць. Після дати у квадратних дужках вміщено місце написання листів. Датування зберігається за старим стилем. Публікація супроводжується передмовою та системою коментарів, де послідовно розкриваються імена згадуваних у тексті осіб, ергоніми та хрематоніми.

¹ Ішлося про «Литературное наследие».

Лист О. О. Русова¹ до А. Л. Костомарової²
№ 1

[1891 г., 5 февраля
Харьков]

// [Арк. 1] Многоуважаемая Алина Леонтьевна!

Если припомните меня, Александра Александровича Русова, то поймете мою смелость побеспокоить Вас просьбою по поручению Харьковского статистического комитета³, членом которого я теперь состою.

Комитет этот издает ежегодно том так называемого «Литературного Сборника»⁴, в котором печатается все, относящееся к Харькову и Харьковской губернии. Николай Иванович⁵ в своей автобиографии (стр. 17 – 46) говорит о Харькове 30-х годов.

// [Арк. 1 зв.] Когда вышло «Литературное наследие»⁶, харьковские газеты, конечно, перепечатавали все, что только могли из его воспоминаний об этом периоде его жизни. Статистический комитет, конечно, желает также перепечатать в своем местном органе все, что сказал Николай Иванович о профессорах харьковских и о самом Харькове того времени. Мне поручено написать несколько вступительных слов к этой перепечатке и короткое изложение всей биографии Вашего супруга. Как я сумею это сделать – увидите, конечно, когда будет напечатано: надеюсь, не рассердитесь на почитания таланта Николая Ивановича. Вполне уверен также, что разрешите Комитету и перепечатать несколько страниц из автобиографии, дорогих для харьковцев, которые могут гордиться, что у них начал учиться // [Арк. 2] великий их земляк. Я вперед дал слово Комитету, что с Вашей стороны не встретится никаких к тому препятствий; а настоящим письмом прошу у Вас разрешения от Комитета напечатать из автобиографии страницы 17–46 под заглавием «Студенчество и юность Костомарова в Харькове» (из его автобиографии).

Желая всего лучшего, прошу почтить меня скорейшим ответом на настоящее письмо и принять уверение в глубоком уважении, с которым остаюсь Вашим покорнейшим слугой.
А. Русов.

IP НБУВ – Ф. XXII. – Од. зб. № 403. – Арк. 1 – 2.

1 Русов Александр Александрович (1847–1915) – громадський діяч, земський статистик, етнограф і фольклорист. Упродовж 1889–1894 рр. мешкав у Харкові, готував історичний нарис з нагоди 25-річної діяльності Харківського земства, працював статистиком при міській управі (1892–1893), активізував роботу Харківського історико-філологічного товариства та місцевої громади.

2 Костомарова Аліна Леонтіївна (1830–1908) – дружина Костомарова М. І. Після смерті історика опікувалася виданням його праць. Заповідане їй право на публікацію творів Костомарова М. І. вдова передала Літературному фонду. Грошові заощадження Костомарова М. І. пішли на побудову школи в с. Юрасівка, де народився вчений. Костомарова А. Л. – авторка спогадів про Костомарова М. І.

3 Харківський губернський статистичний комітет (1832–1919) – орган державної статистики в губерніях та областях Російської імперії. Головне завдання комітету полягало у збиранні статистичних матеріалів для підготовки щорічних звітів губернатора. З 1850-х рр. комітет видавав «Памятную книжку губернии» – збірник, який уміщував поіменні списки губернських і повітових чиновників, ієрархів духовної консисторії, свідчення про роботу поштової служби, річкових переправ, поліцейських управлінь і статистичні відомості щодо кількості жителів обох статей у повітах і містах.

4 «Харьковский сборник» (1887–1898) – літературно-науковий додаток до «Харьковского календаря» – друкованого органу Харківського губернського статистичного комітету.

5 Костомаров Микола Іванович (1817–1885) – громадський і політичний діяч, історик, археограф і архівознавець, фольклорист і етнограф, письменник і публіцист. Закінчив Харківський університет (1836), склав у ньому іспит на ступінь кандидата (1837) і магістра (1840). У 1841 р. подав до ради Харківського університету дисертацію «О причинах и характере унии в Западной России», однак адміністрація заборонила проводити її захист. Водночас писав літературні твори, публікував поезії – «Українські балади» (1839), прозу та драматургію – «Сава Чалий» (1838), «Переяславська ніч» (1841). Був одним із представників харківської школи романтиків.

6 Посмертне видання творів Костомарова М. І., укладене з його мемуарів, літературно-художніх та наукових статей; надруковане в типографії Стасюлевича М. М. (СПб, 1890). Повна назва: «Литературное наследие. Автобиография. Стихотворения – сцены – исторические отрывки – малорусская народная поэзия – последняя работа Н. И. Костомарова. С портретом, факсимиле, тремя рисунками и библиографическим указателем».

Лист О. О. Русова до А. Л. Костомарової
№ 2

[1891 г., 18 февраля
Харьков]

// [Арк. 1] Многоуважаемая Алина Леонтьевна!

Спешу ответить на письмо Ваше от 14-го февраля. Я знал, что Вы подарили сочинения Николая Ивановича Литературному Фонду¹, не знал только о том, что выручку от продажи их Вы предназначили на стипендии для харьковских студентов. Приехавши из Херсона в этот университетский город, я не мог не заметить, как испаряются из обращения идеи, которым служил неуклонно вместе с Шевченком² покойный Ваш супруг. В этом городе я первый раз в жизни услышал то, что читал в первой автобиографии Николая Ивановича, именно, что интеллигентные малороссы, считая себя русскими, называют своих меньших братьев только «хохлами» и произносят эту кличку не иначе как презрительно. Эта // [Арк. 1 зв.] мелочь, резавшая мне ухо, все время пока я тут живу, постоянно напоминала мне то место из его автобиографии, где и он говорил о таком же постоянном оскорблении своего национального чувства в Харькове. Повторяю, что я видел при этом рядом, как и имена Шевченка и Костомарова, и их идеи забываются. Как только узнал я о выходе новой автобиографии, родилась у меня мысль воспользоваться ею для напоминания об этих великих людях. Газеты читаются один день и потом забываются; читаются почти только горожанами; а «Сборник» Харьковского комитета идет во все села Харьковской губернии: его читают и в волостях, и в селах, и в поместьях харьковских панов, и в лавочках местных и сел[ьских]. Заинтересовать эту публику, вызвать внимание ее к «Литературному наследию», заставить подумать о том, что в ней говорится, и купить ее в конце-концов – можно именно при посредстве этого «Сборника». Харьковский статистический комитет отличается от других: они спят, он работает // [Арк. 2] по мере сил своих. Во главе его стоит уважаемый товарищ председатель Цехановецкий³ (председатель, конечно, губернатор); секретарь его – бывший П. С. Ефименко⁴ и нынешний В. И. Касперов⁵ – люди выдающиеся; оттого и издания издания этого комитета не имеют ничего подобного в других губерниях. Тогда как в других губерниях собрания Комитета не бывает, здешний комитет деятелен и в нем группируются лучшие силы здешней интеллигенции. Но Вы своим письмом огорчили нас всех, а меня поставили в невозможное положение.

1 Неофіційна назва утвореного в Петербурзі 1859 р. «Общества для пособия нуждающимся литераторам и ученым». Ініціатива створення в Росії товариства допомоги письменникам, за зразком Англії, належить Дружиніну А. В. Метою товариства було надання допомоги нужденним родинам покійних письменників та вчених, а також самим літераторам та вченим, які через різні обставини не можуть себе забезпечувати. Крім того, декларувалося сприяння в публікації літературних та наукових праць, які не можуть видати самі автори через брак коштів.

2 Шевченко Тарас Григорович (1814–1861) – поет, художник, мислитель, громадський діяч.

3 Цехановецький Григорій Матвійович (1833–1898) – економіст, професор політичної економії в Київському університеті (1862–1873), проректор (1871–1873), професор політичної економії в Харківському університеті (1873–1898), ректор (1881–1884). Відомий як автор праць про господарство залізничного транспорту, у яких виступав прибічником активної ролі держави в цій галузі.

4 Єфименко Петро Савич (1835–1908) – етнограф, історик, статист та учасник революційного руху. Перебував на засланні в Пермській, а згодом в Архангельській губерніях (1860–1870). На засланні збирав матеріали з етнографії та фольклору, які опублікував у «Сборнике народных юридических обычаев Архангельской губернии» (1869), «Материалах по этнографии русского населения Архангельской губернии» (ч. 1 – 2, 1877–78). У 1879 р. переїхав до Харкова, долучився до організації історичного архіву при Харківському історико-філологічному товаристві. Був одним з укладачів і редакторів «Харківського календаря».

5 Касперов Василь Іванович (1862 –?) – економіст і статистик, фахівець з питань торгівлі хлібом, упродовж 1890-х рр. був секретарем Харківського губернського статистичного комітету, потім – завідувачем хліботорговельним відділенням департаменту торгівлі й мануфактур Міністерства фінансів.

Я не думаю, что я вправе делать оценку трудов Николая Ивановича, классифицировать его деятельность: пусть сами труды его и автобиография говорят сами за себя. Но когда другие молчат, или ограничиваются заметками казенного слога о такой замечательной книге как «Литературное наследие», я взял на себя смелось пропагандировать ее среди харьковских обывателей. Трудно было очень провести через цензуру губернатора мою статью, а также добиться согласия его на // [Арк. 2 зв.] перепечатку некоторых страниц с вредными, по-нынешнему, мыслями Костомарова; но наконец это удалось. Я считал, что сделал все, что мог, именно, для распространения Вашей книги, к известию о выходе которой, глухи харьковские книгопродавцы: одному из них я заплатил деньги еще 14 января, но он и до сих пор не получил еще ее; другие – не имеют ни одного экземпляра несмотря на то, что я у всех был и бранил их равнодушие. Другой цели у меня, как только помочь распространению дорогой для меня книги, у меня не было и быть не могло. Вы же смотрите и на мою статью, и на перепечатку Статистического комитета, как на желание конкурировать, этого я никак понять не могу. Я думал, что, напечатавши эту статью, Комитет может на обертке напечатать и объявление, что самая книга «Литературное наследие» продается в его складе, испросили у Вас на комиссию экземпляров 50 этой книги (даже без // [Арк. 3] комиссионного вознаграждения, которое берут книгопродавцы). Я был уверен и теперь готов заверить Вас, что Комитет распространил в Харьковской губернии свой «Календарь»¹ и «Сборник». Я знаю, что все члены комитета, раз статья будет напечатана, будут содействовать распространению в харьковской губернии Вашей книги. Вы же предполагаете, что моя статья и перепечатки из «Литературного наследия» отобьют у читателей охоту покупать последнее и отнимут у Комитета грамотности² известную часть дохода. Выходит, что мы, исходя из одного и того же желания, совершенно разно смотрим на это дело. Хуже же всего для меня то, что я был вперед уверен в Вашем согласии совершенно, и чуть только получил разрешение со стороны губернаторской цензуры, тотчас же написал Вам. А в типографию сдал рукопись, в которой сказано, что перепечатка делается с Вашего согласия. Уверяю // [Арк. 3 зв.] Вас еще раз, что я не имел в виду ничего другого, как ровно то, чего и Вы желаете: за статью свою гонорара я никакого не получаю, ибо Комитет авторам статей платить не может. Ни я, ни Зайкевич³ при всем нашем желании ничего не сможем сделать для распространения «Литературного наследия», а при помощи Комитета, несомненно, продажа «Литературного наследия» в Харьковской губернии будет обеспечена.

Теперь же, когда Вы решительно не позволяете черпать материалы для моей отпечатанной уже статьи и при ней перепечатать «какое-бы то ни было количество текста» из «Литературного наследия», мне приходится идти к Цехановецкому, извиниться перед ним за мою легкомысленную уверенность в Вашем согласии, отказаться от моих уверений и слов, уплатить за набор типографии, который сделан по моему предложению и затем... разве только убежать из Харькова, ибо мне будет стыдно смотреть // [Арк. 4] в глаза всем тем лицам, которым я говорил о возможности напечатать что-нибудь о Костомарове в «Харьковском сборнике», которых упрашивал ходатайствовать перед губернатором о напечатаньи и моих нескольких мыслей и некоторых страниц из автобиографии.

1 Див. коментар № 7.

2 «Харьковское общество распространения в народе грамотности» – заснувала 1869 р. група викладачів Харківського університету на чолі з Бекетовим М. М.

3 Зайкевич Анастасій Єгорович (1842–1931) – агроном, фізіолог рослин, етнограф, професор агрономії в Харківському університеті (1877–1915), завідувач відділу рільництва Солоницької селекційної дослідної станції (1915–1930). Вивчав фізіологію дихання коріння рослин, співавтор сорту люцерни Грім-Зайкевича та автор сорту м'яти Мітчам. Записував народні пісні Лубенщини, досліджував гончарні промисли, видав працю «Мотивы малороссийского орнамента гончарного производства» (1883).

Я делал предложение в здешнем Историко-филологическом обществе¹, сделал его и в конце своей статьи о том, что харьковцам нужно принять более энергическое участие в составлении Комитета имени Николая Ивановича в Литературном фонде. Неужто я и от них должен отказаться? Видите ли в чем дело: раз это предложение напечатано в официальном органе, каков[ым является] «Харьковский сборник», тогда легко и мне, и всем членам Комитета пропагандировать эту мысль и приводить ее в осуществление. А без того у нас руки связаны, мы будем, как все, молчать «страха ради иудейска».

Вот в силу каких соображений, многоуважаемая Алина Леонтьевна, я еще раз обращаюсь к Вам // [Арк. 4 зв.] с убедительнейшею просьбою изменить Ваше решение и допустить перепечатку и мою статью для сообщения среди харьковских обывателей. Ни Ваши интересы, ни интересы Комитета грамотности от этого не пострадают, напротив, здешний Комитет грамотности, узнавши из «Харьковского сборника» о «Литературном наследии» и его цели, вероятно, тоже будет содействовать распространению его, как и здешний Статистический Комитет. Я говорю только об автобиографии, интерес к которой только возрастает от помещения в «[Харьковский] сборник» ее части, даже небольшого отрывка. Что же касается статьи о народной поэзии, то ради ее покупать будут «Литературное наследие» те, кому не нужно делать подобных напоминаний, на какие я решался в виду обидного для меня отношения харьковской публики к Вашему изданию.

Жду с нетерпением ответ на настоящее письмо, полагаю, что и Статистический комитет, которому я завтра сообщу о Вашем ответе, также нетерпеливо будет ждать Вашего решения. Прошу принять уверение в глубоком уважении. А. Русов.

ІР НБУВ – Ф. XXII. – Од. зб. № 404. – Арк. 1 – 4 зв.

Лист О. О. Русова до А. Л. Костомарової
№ 3

[1891 г., 22 февраля
Харьков]

// [Арк. 1] Многоуважаемая Алина Леонтьевна!

Получил я сегодня телеграмму от Вильяма Людвиговича², извещающего, что Вы согласны на перепечатку 29-й страницы из автобиографии. В телеграмме не сказано, что Вы ничего не имеете также и против заимствований, какие я сделаю из нее для вступления к этой перепечатке. Но я думаю, что и это само собою разумеется.

Бегу сейчас в Комитет сообщить о Вашей благосклонности. Что же касается до моей личной благодарности Вам, то об этом и говорить нечего. Харьков в 30-х годах был обрусевшим городом, высшие классы которого считают малорусское – чужим, а теперь // [Арк. 1 зв.] стал, вероятно, еще того хуже, как его представлял Николай Иванович, несмотря на то, что на базарах бабы говорят по-малорусски; они грамотны по большей части, но вот Вам факты: в 1891 году некоторые из них в первый раз в жизни узнали, что есть и малорусские печатные книжки!

В Италии нет итальянофилов, в Швеции нет шведофилов, во Франции нет франкофилов и т. д., а на Украине у нас, как Вам известно, есть люди, прозывающиеся таким диким и бессмысленным словом – украинофилы. Если простой народ в Харькове только презирают, то как [над] чувствами этих странных в своей стране людей глумятся (а глумятся

¹ Харківське історико-філологічне товариство (1876–1919) – наукове об'єднання при Харківському університеті. Діяльність товариства була спрямована на розвиток досліджень з класичної філології, порівняльного мовознавства, історії та культури Лівобережної України й Слобожанщини, на поширення історико-філологічних знань серед населення.

² Беренштам Вільям Людвигович (1839–1904) – педагог, археолог, літературний та громадський діяч. Працював у гімназії Кам'янець-Подільського (1865–1868), кадетських корпусах Києва (1868–1879), Пскова (1879), Санкт-Петербурга (1880–1898). Писав розвідки з археології та історії, автор статей «Воспоминания о последних годах жизни Н. И. Костомарова» (1885), «Г. Г. Шевченко и его знакомые из народа» (1900).

всякие ...енки), над их затеями смеются и издеваются (Я не говорю, конечно, про молодежь, где идеи Шевченка и Костомарова прорываются так или иначе постоянно). И вот если бы Вы не согласились таки // [Арк. 2] позволить перепечатку, мне с моим «украинофильством» пришлось бы очень круто: много уже насмешек за него я тут терпел, а уж тут-то досталось бы!

Всё это время я думал, действительно ли Комитет грамотности потерпел убыток от того, что в «[Харьковском] сборнике» будет сделана перепечатка? И сколько не думаю, все остаюсь при прежней мысли, под влиянием которой и статью эту написал. Ведь газеты уже свое отговорили и не будут возвращаться к «Литературному наследию». «Харьковский сборник» выйдет еще не скоро, т. е. тогда, когда уже и журналы перестанут говорить об этой новинке. Чуть только Вы (или Комитет грамотности) пришлете в Стат[истический] комитет для распродажи здесь «Литературного наследия», он начнет печатать в «Харьковских [губернских] ведомостях»¹ публикации о том, что эта книжечка у него продается (а «Харьковские губернские ведомости» отличаются от всех губернских тем, что на них подписываются подпищики, даже больше, чем на другую // [Арк. 2 зв.] здешнюю газету – «Южный край»²). Выйдет затем «[Харьковский] сборник»; на нем тоже будет напечатано о продаже этой книги, и отрывок из нее будет перепечатан. На общем годичном собрании [Статистического] комитета, которое будет, вероятно, в марте, я скажу ещё раз о Костомарове – великом земляке харьковцев, предложу и тут распространить его книгу. Нельзя думать, что всё это лишит Комитета грамотности нескольких экземпляров в продаже, как Вы предполагали. Напротив, я думаю, все это прибавит покупателей. 50 экземпляров в Комитет присылайте смело!

Еще раз благодаря Вас за согласие, обращаюсь с просьбой: если Вы прочли из посланной мною Вильяму Людвиговичу корректуры, какое я делаю предложение харьковцам и согласны ли с этим, напишите, в какой именно форме харьковцы могли бы помочь Литературному фонду в основании Комитета [имени] Н. И. Костомарова для постоянного печатания его сочинений. Я еще раз хочу говорить об этом и в Стат[истическом] комитете, и в Историко-филологическом обществе: Ваши указания будут очень полезны для меня. Примите уверения в совершенном уважении. А. Русов.

IP НБУВ – Ф. XXII. – Од. зб. № 405. – Арк. 1 – 2 зв.

Література

1. Гончар О. Микола Костомаров: постать історика на тлі епохи. / Ольга Гончар – К.: Інститут історії України НАН України, 2017. – 274 с.
2. Мордовцев Д. Л. Николай Иванович Костомаров в последние десять лет его жизни. 1875 – 1885 // Русская старина. – 1885. – Т. 48 – С. 636–662.
3. Особові архівні фонди Інституту рукопису: Путівник / За ред. О. С. Онищенко, Г. В. Боряк, С. Г. Даневич; Національна академія наук України ім. В. І. Вернадського. Інститут рукопису – Київ, 2002. – 768 с.
4. Папакін Г. В. Приватні архіви української родової еліти в національній історії другої половини XVIII – XX ст. (на прикладі архівної спадщини роду Скоропадських). Дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.10 / НАН України, НБУВ. – К., 2005. – 450 с.
5. Попик В. І. Знакові імена української історії та культури. / В. І. Попик // Українська біографістика: зб. наук. пр. – Київ. – 2016. – Вип. 14. – С. 8–28.

1 «Харьковские губернские ведомости» – офіційна газета, яку видавали в Харкові (1838–1917). Спочатку виходила один раз на тиждень, з 1866 р. – два рази, з 1868 р. – три рази, з 1870 р. – чотири рази, з 1874 р. – щоденно. Вважалася однією з найкращих провінційних газет Російської імперії, у неофіційній частині публікували статті, присвячені місцевій історії, археології та етнографії.

2 «Южный край» – щоденна суспільно-політична і літературна газета, яку видавали в Харкові (1880–1917). Друкували статті на теми місцевого, культурно-освітнього, церковного, економічного й наукового життя, хроніка, некрологи та ін., а також матеріали й дослідження з історії Слобідської України.

6. Русов А. Костомаров в Харківке. По поводу автобіографії Н. И. Костомарова // Харківський збірник. – 1891. – Вип. 5. – С. 1–20.
7. Русов А. Студенчество и юность Костомарова (из его автобіографії) // Харківський збірник. – 1891. – Вип. 5. – С. 21–52.
8. Ульяновський В. Князь Василь-Константин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків. / Василь Ульяновський – К.: ВД “Простір”, 2012. – 1370 с.:40 іл.
9. Яковенко Н. У пошуках Нового неба: Життя і тексти Йоаникія Галятівського. / Наталя Яковенко – Київ.: Laugus, Критика, 2017. – 704 с.
10. Ясь О. В. Костомаров Н. И. Мысли об истории Малороссии. / О. В. Ясь // Український історичний журнал. – 2014. – № 6. – С. 179–197.
11. ІР НБУВ. – Ф. XXII. – Од. зб. № 378. – Квачевский А[лександр Андреевич] [Костомаровой] АLINE Леонтьевне. Письмо [] января [1881 г.] из [] в [].– 2 лл.
12. ІР НБУВ. – Ф. XXII. – Од. зб. № 403. – Русов А[лександр Александрович] [Костомаровой] АLINE Леонтьевне. Письмо 5 февраля 1891 г. из Харькова в [].– 2 лл.
13. ІР НБУВ. – Ф. XXII. – Од. зб. № 404. – Русов А[лександр Александрович] [Костомаровой] АLINE Леонтьевне. Письмо 18 февраля 1891 г. из Харькова в [].– 4 лл.
14. ІР НБУВ. – Ф. XXII. – Од. зб. № 405. – Русов А[лександр Александрович] [Костомаровой] АLINE Леонтьевне. Письмо 22 февраля 1891 г. из Харькова в [].– 2 лл.
15. ІР НБУВ. – Ф. XXII. – Од. зб. № 406. – Селиванов А[лександр Фёдорович] [Костомаровой] АLINE Леонтьевне. Письмо 27 июня 1888 г. из Эссентуков в Петербург. – 2 лл., приложен. конверт.
16. ІР НБУВ. – Ф. XXII. – Од. зб. № 419. – Чулков В[] [Костомаровой] АLINE Леонтьевне. Письмо 20 декабря 1894 г. из Высокого в [].– 2 лл.
17. ІР НБУВ. – Ф. XXII. – Од. зб. № 420. – Чулков В[] [Костомаровой] АLINE Леонтьевне. Письмо 23 июня 1894 г. из Высокого в [].– 2 лл.